

*En moult grant joie
Estoit assis sur un tapis de soie
Et ot un clerc que nommer ne saroie*

*Qui li lisoit la bataille de Troie.
Mais Hardiesse
L'accompaignoit, et sa fille Prouesse,
Et doucement tint par la main Largesse,
Une dame de moult grant gentillesse.*

*S'i fu Richesse,
Amour, Biauté, Loiauté et Leësse,
Desirs, Pensers, Volenté et Noblesse,
Franchise, Honneur, Courtoisie,
Juenesse.*

*Cil seize estoient
Avec le roy, n'onques ne s'en partoient.
Dieus et Nature ottroié li avoient
Dès qu'il fu nez; pour ce tout le
servoient...*

Nyni ze skladby *Le Dit dou Lion* (Příběh o Lvu), přesně datované rokem 1342, v příručce chování vzorných milenců s polemikou proti Závisti, nepřítelkyni Lásky, úryvek z místa, kde Machaut líčí různé druhy milenců a mezi nimi, od verše 1345, i milence rytířsky dobrodružné, kteří uctívají dámu válečnými výkony; vracejí se pokrytí slávou a dámy je milují. Oni se však dlouho nezdrží; v tu chvíli vzpomínka na cesty a toulky Janovy, na nichž měl snad i účast, diktovala básníkovi těch pár veršů:

*Mais courte estoit leur demourée,
Car s'il sceussent une armée
Ou une guerre en Alemaingne,
En Osteriche ou en Behaigne,
En Hongrie ou en Danemarche
Ou en aucune estrange marche,
En Pruce, en Pouleinne, en Cracoe,
En Tartarie ou en Letoe,
En Liffiant ou en Lombardie,
En Atenes et en Rommenie,*

*a vůči všem mírný, pokorný a dvorný,
u veliké radosti
seděl na hedvábném koberci
a [po boku] měl klerika, jež nemohu
jmenovat,
který mu četl příběh války trojské.*

*Ale Odvaha
jej provázela, i dcera její Hrdinkost,
a něžně držela za ruku Štědrost,
dámu náramně půvabnosti.
A bylo zde Bohatství,
Láska, Krása, Čestnost a Veselost,
Touha, Myšlenka, Vůle i Urozenost,
Přímost a Čest, Dvornost a Mládí.*

*Těch šestnáct bylo
s králem, nikdy se od něho neodlučovali.
Bůh a Příroda mu je udělili,
jakmile se narodil; a proto mu
sloužili...*

*Ale krátký byl jejich pobyt,
neboť kdyby zvěděli o armádě
nebo nějaké válce v Německu,
v Rakousku nebo v Čechách,
v Uhrách nebo v Dánsku,
nebo v nějaké [jiné] cizí krajině,
v Prusku, v Polsku, v Krakovsku,
Tatarsku [= Rusku] nebo Lotyšsku,
Livoňsku nebo Lombardii,
v Athénách nebo v Římsku,*

Až na antikvizující jména Athén a „Římska“ běží tu zřejmě o honosnou reminiscenci z Janova života, přetíženou exotismem v Machautově vlasti neslýchaného zeměpisu.

Nejobširnější souvislou vzpomínku lucemburskou obsahuje však, deset let po smrti českého krále, *Le Comfort d'Ami* (Přátelská útěcha), rozsáhlá, ne vždy ladně spořádaná skladba z roku 1356 k útěše Karla, krále navarrského, toho času vězně Jana Dobrého, krále francouzského. Dílo lichotí vězni i vězniteli, neboť básník, v tu chvíli ještě „protégé“ dvora navarrského, chystá se tiše přejít do tábora i služeb královské rodiny francouzské. Věznil, Jean le Bon, je vlastním vnukem Jana Lucemburského: příležitost k oslavné a ostatně bezmála dojaté a jistě upřímné tirádě,** v níž Jan Český zvěčněn k podobě od té doby ve Francii platicí:

*Pren garde au bon roy de Behaingne
Qui en France et en Alemaingne,
En Savoie et en Lombardie,
En Dannemarche et en Hongrie,
En Pouleinne, en Russe, en Cracoe,
En Masouve, en Prusse, en Letoe,
Ala pris et honneur conquerre.
Il donnoit fiez, joiaus et terre,
Or, argent; riens ne retenoit
Fors l'onneur; ad ce se tenoit
Et il en avoit plus que nuls.
Des bons fu li mieudres tenus.
De son bien tous li cuers me rit,
Et pour ç' aussi qu'il me nourrit.
Il ne pooit estre lassez
De donner, et s'avoit assez
Toudis, quel que part qu'il venist.
Et par ma foy, s'il avenist
Qu'il heust deus cens mille livres,
Il en fust en un jour delivres,
Qu'a gens d'armes les departoit,
Et puis sans denier se partoit.*

*Dbej dobrého českého krále,
jenž do Francie i do Němec,
Savojska i Lombardie,
Dánska a Uher,
Polska, Ruska, Krakovska,
Mazovska, Pruska i Lityv
táhl dobývati hodnoty a cti.
Rozdával léna, šperky i zem,
zlato, stříbro; nic nepodržel
leč čest; té se držel
a měl jí více než kdokoliv jiný.
Byl pokládán za nejlepšího z dobrých.
Nad jeho výtečností celé srdce mi plesá
a také proto, že mne choval.
Nemohl se navit
rozdáváním, a měl mnoho
každý den, kamkoliv přišel.
A na mou věru, kdyby se bylo stalo,
že by byl měl dvě stě tisíc liber,
za jediný den byl by jich prost,
neboť bojovníkům je rozdával
a pak bez halěře odjížděl.*

* Ernest Hoepffner, cit. vyd., díl II, str. 209–210, v. 1443–1454.

** Ernest Hoepffner, cit. vyd., díl III, str. XI–XV; tiráda na str. 103–109, v. 2923–3086.

*Je le say bien, car je l'ay fait
Plus de cinquante fois de fait,
Je ne di pas en si grant somme
Com dessus le devise et somme,
Einsois le di par aventure.
Briefment, il n'avoit d'argent cure
Ne riens qu'onneur ne desiroit.
La ses cuers seulement tiroit.
S'il avoit une cote grise
De drap de Pouleinne ou de Frise.
Et un cheval tant seulement,
Il li souffissoit hautement.
Il n'avoit pas tous ses aneus,
Car souvent mangoit des naveaus,
Des fèves et dou pain de soile,
D'un haran, d'une soupe a l'oile
Par deffaut de bonne viande.
Et si te respon sans demande
Qu'il n'avoit tapis ne courtine
N'autre chose qui encourtine
Son lit, eins prenoit a l'ostel
Ce qu'il trouvoit. Onques n'ot tel
Ou munde, ne si patient;
De riens n'estoit impatient.
Et s'il estoit en bonne ville
Ou en lieu pour le faire, il le
Trouvast, c'estoit tout despendu,
Tout donné et tout respandu.
Mais il s'aisoit en sa maison*

*Si que mieus ne s'aisa mais hom.
Mais je te jur et te prommet
Qu'il estoit en si haut sommet
D'onneur qu'il n'avoit si haut homme
Voisin, ne l'empereur de Romme,
Que, s'il li vosist mouvoir guerre
Ou faire, qu'il ne l'alast querre
Tout en milieu de son pais.
N'estoit pas de ses gens haïs,
Car chascuns l'amoit et servoit
Pour ce que bien le desservoit.
Et adès si bien se chevi*

*Vím to dobře, vždyť jsem to udělal
více než padesátkrát vskutku,
neříkám ovšem tak velkou sumu,
jako uvádím a čítám výše,
spíše to pravím podle oka.
Zkrátka, o peníze nedbal
a netoužil po ničem leč po cti.
Tam pouze jej srdce táhlo.
Měl-li šedivý kabátec
z polského nebo friského sukna
a jediného koně,
stačilo mu dokonale.
Neměl všechny své roční důchody,
vždyť často jedl vodnici,
boby a režný chléb,
slanečka, úkrop
z nedostatku náležitého jídla.
A odpovídám ti, aniž se ptáš,
že neměl koberce ani záclony,
ba nic, čím by zastřel své lože,
ale spokojoval se v domě
tím, co nalézal. Nikdy nebylo
takového na světě, ani tak trpělivého;
trpělivosti jeho nebylo konce.
A byl-li v dobrém městě
nebo v místě, jež by uznal za vhodné
k tomu, vše bylo utraceno,
vše rozdáno, vše rozptýleno.
Avšak ve svém domě požíval všeho
pohodlí,*

*takže lépe se nikdo nikdy neměl.
Ba přísahám ti a zaručuji,
že pobýval na vysokém vrcholku
cti, že nebylo tak mocného člověka
v sousedství, nevyjímaje římského císaře
– kádyby mu chtěl vyhlásit válku –,
aby jej netáhl [Jan] zapadnouti
do samého středu jeho země.
Nebyl svými lidmi nenáviděn,
neboť každý ho miloval a sloužil mu,
protože ho náležitě vyznamenával.
A neustále si tak dobře vedl,*

*Qu'onques encor signeur ne vi
Qui telle force avoir peust
Qu'en sa terre une nuit geust.*

*Que fist il premiers en Behaingne?
Que qui s'en loe ou qui s'en plaingne,
Par force d'armes et d'amis
En subjection les a mis,
Comment qu'il li fussent rebelle
Tuit, mais il gaaingna la querelle
Et maintes fois se combati,
Dont maint grant orgueil abati.
Après ce vint a Esselingne,
Une ville qu'est en Duringne,
La l'ordre ot de chevalerie
Et a moult noble compaignie
Se combatit par tel maniere
Eu milieu d'une grant riviere
Que l'eaue en fu vermeille et teinte
Une demi lieue d'enseinte.
Mais ses annemis desconfit
A s'onneur et a son profit.
De la s'en ala en Baiviere
Et a desploie baniere
Et compaignie noble et riche
Desconfit le duc d'Osteriche.
Mais il le prist par la ventaille
A force dedens la bataille
Et le mena a Bruguelis,
Son chastel, ou n'a fleur de lis,
Car il y fait froit en esté.
Bien le say, car j'y ay esté.
Li rois se dut loer de Mars,
Car il en ot cent mille mars
Et plusieurs forteresses bonnes
Qui de Behaingne sont les bonnes.
De la s'en ala en Pouleinne
Et la conquist a moult grant painne.
Aussi conquist il Breselau
Qui estoit le duc Boselau,
Et treize dus qui tout hommage
Li firent, par son vasselage.*

*že jsem ještě nikdy nespatriil pána,
aby měl takovou moc
a v jeho zemi po dobu jedině noci ležel
polem.*

*Co udělal nejprve v Čechách?
Ať se komukoliv líbilo, nebo nelíbilo,
silou válečnou a s pomocí přátel
je podrobil,
ač se mu vzpírali
všichni, však on vyhrál zápas
a častokrát zápolil
srážeje mnohou velkou pýchu.
Potom přitřhl k Esselingen,
městu, jež je v Durýnsku,
tam dosáhl rádu rytířského
a s převznesenou družinou
zápasil takovým způsobem
uprostřed velké řeky,
že její voda se zbarvila do ruda
na půl míle obvodu.
Však své nepřátele porazil
ke své cti a prospěchu.
Odtud táhl do Bavor
rozvinul korouhev
a porazil vznesenou a bohatou družinu
vévody Rakouského.
Chopil ho za dolní část přílby
silou uprostřed bitvy
a odvedl ho na Křivoklát,
svůj hrad, kde není liliových květů,
neboť je tam zima i v létě.
Vím to dobře, vždyť jsem tam byl.
Král musil být vděčen bohu Martovi,
neboť získal na tom sto tisíc marků
a řadu dobrých pevností,
jež jsou vraty země České.
Odtud šel do Polska
a dobyl ho s velmi velkou námahou.
Také se zmocnil Vratislavě,
jež byla vévody Boleslava,
a třinácti knížat, kteří mu
hodovali pro jeho válečnou zdatnost.*

*Je le vi, pour ce le tesmong,
Car partout en seray tesmong.
Bien dis ans roys s'en appella.*

*Et puis il s'en ala de la
Droit en royaume de Cracoe
Et par les glaces en Letoe.
Crestienner fist en une ville
Des mescreans plus de sis mille.
Li lieux avoit nom Medouagle.
Et ne tien pas que ce soit fable,
Qu'encor prist il quatre fortresses
Qui dou païs furent maïstresses:
Xedyctain et Gedemine,
Gegusë, Aukahān; et si ne
Demoura la homme ne fame
Qui ne perdist le corps et l'ame,
Ne riens qui demourast en vie,
Maugré le can de Tartarie
A qui Letoe est tributaire.
Et encor leur fist tel contraire
Qu'il leur gasta plus de païs
Qu'il n'a de Bruges a Paris;
Car presens fui a ceste feste,
Je le vi des yeus de ma teste.
Puis fu il par deus fois en Prusse
A moult grant honneur, et en Russe.
Après conquist en Lombardie
Parme, Rege, Mode, Pavie
Et jusques a douze citez.
On scet bien que c'est veritez.
Il fu sires de Pietrecent
Et de Luques, mais plus de cent,
Voire de mil, tout a un sible,
L'appelloient le roy paisible.
Que fist il devant Basenouve,
A Senouain et a Lendouve
Et devant La ou fu li Hongres
A cent mille hommes (c'est li nombres)
Trop fist de choses mervilleuses,
Apertes, sages, perilleuses.
Se toutes les voloie dire,*

*Viděl jsem to, proto o tom svědčím,
ba všude vydám toho svědectví.
Dobře deset let zval se jeho [tj. Polska]
králem.*

*A potom odtáhl odtud
přímou do Království krakovského
a sněhy a ledy na Litvu.
Pokřtít dal v jednom městě
přes šest tisíc nevěřících.
To místo se jmenovalo Medelwangen.
A neměj za to, že by šlo o bajku,
neboť se dále zmocnil čtyř pevností,
jež ovládají zemi:
Xedyctainu [?] a Gedyminu [?],
Geguse [?], Aukahānu [?]; a tak
tam nezbylo muže ani ženy,
aby nepřišli o tělo i duši,
a nic, co by zůstalo naživu,
navzdor tatarskému chánovi,
jemuž je Litva poplatná.
A takové jim ještě způsobil protivenství,
že jim poničil víc země,
než je z Brug do Paříže;
Byl jsem totiž přítomen tomuto veselí,
viděl jsem to na své vlastní oči.
Pak byl podvůkrát v Prusku
s velikou ctí, a v Rusku.
Potom dobyl v Lombardii
Parmu, Reggio, Modenu, Pavii
a plných dvanáct měst.
Je dobře povědomo, že je to pravda.
Byl pánem Pietrocenta
a Luccy, ale víc než sto,
ba než tisíc, jedním dechem
zvali jej „Králem míru“.
Co dokázal před Poznání,
u Senouainu a u Landau
a před La, kde stál Uher
se sto tisíci muži (toť pravý počet),
– úžasných věcí vykonal nadmíru,
obratných, moudrých, nebezpečných.
Kdybych je chtěl vypovědět všechny,*

*Je ne les te porroie lire
Ou compter en jour et demi.
Et si n'ot onques annemi
Qu'il ne chastiast par tel guise
Que l'onneur en avoit acquise.
Mais einsois qu'il finast sa vie
Par scens, par armes, par maïstrie*

Fist que roy, duc, marquis et conte

*Fist son fil, qui a droit le conte
Et le fist signeur de l'empire.
De li ne pense plus a dire
Fors qu'il a richesse a son ouès.*

*Si que, biaux amis, se tu vues
Bien retenir ceste lesson,
Au cuer t'en sera dous le son.
De ce qu'il fist dessa le Rin
Me tais, car maint bon pelerin,
Maint chevalier et mainte dame
Scevent qu'il n'i ot point de blame...*

*nemohl bych ti je přečíst
nebo vypočíst za půldruhého dne.
Však neměl nikdy nepřítele,
aby ho neztrestal takovým způsobem,
že tím nabyl cti.
Ale dříve než skončil svůj život,
dokázal rozmyslem, silou vojenskou
a důvtipem
učinit králem, vévodou, markýzem
a hrabětem*

*svého syna, jenž to má za své právo,
a udělal jej pánem Říše.
O něm [tj. o synu] se nemíním více šířit,
krom toho, že má bohatství podle
své potřeby.*

*Tak, milý příteli, chce-li si
dobře zapamatovat toto poučení,
zvuk ten bude sladký tvému srdci.
O tom, co vykonal z této strany Rýna,
pomlčím, vždyť mnohý dobrý poutník,
rytíř mnohý i mnohá dáma
vědí, že tam neměl nejmenší hany...*

A konečně ze samého konce téže skladby tento tvrdý oříšek, dosud nikým nerozluštěný; ve verších 3968–3969 básník podává anagramem jméno své a jméno knížete, jemuž je dílo věnováno; na anagram upozorňuje sám na počátku knihy, ve verších 29–40, a poskytuje klíč k němu. Když podle jeho rady škrtněš slovo „quant“ z prvního řečeného verše a písmeno „e“ z druhého, můžeš z písmen dvojverší:

*Quant ma dame chevauchera,
Elle ira diner a Glurvost...*

sestavit přesně slova: Guillaume de Machaut, Charles roi de Navarre.* Oříškem je místní jméno Glurvost, jež Paulin Paris a Ernest Hoepffner shodně pokládají za důkaz Machautova pobytu v Čechách, aniž vědí, co s ním počít. Však taková je souvislost:

* Ernest Hoepffner, cit. edice, díl III, str. XVII.